

Sládek, Ondřej

První monografie o české problémové dramatice

Theatralia. 2022, vol. 25, iss. 2, pp. 162-166

ISSN 1803-845X (print); ISSN 2336-4548 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/TY2022-2-11>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.77254>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20230120

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

První monografie o české problémové dramatice

Ondřej Sládek

David Kroča. *Česká problémová dramatika šedesátých let 20. století*. Brno: Masarykova univerzita, 2019.

227 s. ISBN 978-80-210-9540-3.

[reviews]

Jen málokteré období českých dějin bylo v posledních dvou desetiletích předmětem tak intenzivního odborného zájmu jako šedesátá léta 20. století. Historikové, politologové, sociologové, architekti, teatrologové, literární a filmoví vědci publikovali řadu detailních i přehledových studií,¹ ze kterých je dobře patrné, proč je toto období považováno za – v mnoha ohledech – přelomové.

I když zmíněné syntetické práce obsáhly většinu tehdejších důležitých kulturních skutečností a tendencí, lze stále objevit fenomény, které dosud zůstávaly stranou větší pozornosti. To se týká například specifického dramatického žánru, který se u nás formoval na přelomu padesátých a šedesátých let, a pro který se živilo označení problémová dramatika. O nápravu toho stavu se pokusil literární vědec a vysokoškolský pedagog David Kroča, jenž výsledky svého několikaletého výzkumu představil v monografii *Česká problémová dramatika šedesátých let 20. století*. Knihu v roce 2019 vydalo nakladatelství Masarykovy univerzity v Brně.

Z formálního hlediska je práce rozčleněna do čtyř kapitol, přičemž první kapitola je současně úvodem. V něm Kroča

nastínil hlavní cíl své publikace: „Záměrem knihy je prozkoumat tu linii dramatiky šedesátých let, která v reakci na tehdejší sociální, politickou a kulturní situaci formou dramatického podobenství nastoluje problémy, jež před dramatiky a jejich adresáty vyvstávaly“ (9–10). V úvodu autor objasnil hlavní východiska a motivace svého zkoumání. Zmíněny jsou otázky, které si v průběhu výzkumu kladl a na které hledal odpověď: „Jak se tento [tj. problémová dramatika] specifický žánr začleňuje do kontextu dobové dramatiky? Jak lze vymezit jeho postavení mezi dalšími liniemi vývoje dramatu? V čem spočívá žánrová specifická problémová dramatiky a jak se tato specifická odráží v dramatickém tvaru?“ (11)

Druhá kapitola má název „Teorie a kontexty“. Kroča v ní představil klíčové pojmy a metodologická východiska svých analýz a interpretací. Kromě toho se detailněji zabýval vymezením pojmu problémová dramatika a její žánrovou charakteristikou. Ve svém pojetí vyšel z koncepce Pavla Janouška, dle kterého je problémová dramatika zcela nový typ dramatiky, jež ideově čerpá z filozofického relativismu a pragmatismu. Podstatou této nové dramatiky je, že „upouští od vyhrocování dramatického konfliktu a mění dramatický tvar spíše v subjektivní disputaci nad určitým problémem“ (28). Cílem dramatu tohoto typu

1 Viz např. (JUST 1995; DENEMARKOVÁ 2000; KALINOVÁ 2007; KAPLAN 2008; HAMES 2008; JANOUŠEK 2008; ŠEVČÍK a BENEŠ 2009; ZOUHAR 2009; LUKES 2013).

není emocionálně působit na diváka, nebo poukázat na jediné možné řešení nějakého problému. K jeho definitivnímu vysvětlení totiž vůbec nemusí dojít.

Právě v tom spočívá síla i slabost dramaturgických tematizujících určitý problém. K jejich silné stránce patří to, že pravda je nahlížena z více hledisek. V některých dramatech může mít její hledání například podobu filozofické diskuse, soudního jednání atd. Záměrem takové dramatiky je diváka aktivizovat, podnítit ho k vytvoření si vlastního názoru. Naopak mezi její slabé stránky kritici často řadili způsob zakončení jednotlivých her. Na samý závěr v nich totiž nejednou došlo k nečekaným myšlenkovým zvrátům jednajících postav. Nezdařené konce se netýkají jen některých her ze šedesátých let, ale i dramaturgických ze staršího období (např. *Věc Makropulos* Karla Čapka, *Dvaasedmdesátka* Františka Langera).

Velkou pozornost Kroča věnoval nástupu historického vývoje žánru české problémové dramatiky. Zdůraznil přitom úzkou souvislost proměny poetiky dramatu s vývojem společnosti, kultury a politiky v průběhu padesátých a šedesátých let. „Novým rysem dramatické tvorby šedesátých let,“ konstatoval Kroča, „je odklon od uměleckých výpovědí, které pouze přímočaře odrážejí žitou realitu“ (53).

Počátky tohoto odklonu, a tedy zdroje problémové poetiky šedesátých let, našel v druhé polovině padesátých let, kdy – řečeno slovy literárního kritika Milana Suchomela – „člověk byl zbavován dosavadních opor, vyprošťoval se z ideologií a bez ochrany prostředkovatelů se vystavoval existenci příměji a bezradněji“ (SUCHOMEL 1992: 19). Kroča připomněl zejména starší hry Pavla Kohouta *Taková láska* (1957), Josefa Topola *Jejich den* (1959) nebo Vratislava Blažka *Příliš štědrý*

večer (1960), jejichž společným jmenovatelem byla relativizace předem stanovených pravd a aktuálních životních problémů.

Velmi inspirativní linku teoretických úvah rozvinul Kroča od pojmu „model“, respektive od otázky modelového zobrazení skutečnosti v dramatických dílech. Problémové hry dle něj nepředstírají, že odrážejí aktuální realitu (ve smyslu marxisticko-leninské teorie odrazu), nýbrž vědomě přiznávají, že jsou „modelem“ reality – v tom smyslu, jak ji vnímá a interpretuje konkrétní dramatik. Ústředními koncepty dané kapitoly jsou pojmy „modelová dramatika“ a „modelová hra“. Kroča zmapoval jejich různé definice a užití v kontextu českého myšlení o divadle (např. v pojetí Alexeje Pernici či Zdeňka Hoříňka), upozornil na množství různých typů modelových dramaturgických. Podrobně se pak věnoval zvláště brechtovskému dramatu a absurdnímu dramatu, jejichž zaměření a způsob modelování skutečnosti odlišil od problémové dramatiky. Jakkoli jsou různé, je patrné, že se v jistých aspektech prostupují a doplňují. „Každý z těchto typů dramaturgického,“ shrnuje autor, „lze označit nadřazeným pojmem *modelová dramatika* a každý z nich svým způsobem zpochybňuje normy socialistického realismu“ (77).

Nejrozsáhlejší částí Kročovy knihy je kapitola třetí. Jak již naznačuje její název ‚Problémová dramatika v interpretacích‘, kapitola je věnována především konkrétním vybraným problémovým dramaturgickým, jejich popisům, analýzám a interpretacím. Celkem jde o šest dramaturgických od Oldřicha Daňka (*Čtyřicet zlosynů a jedno nevíňátko*), Zdeňka Mahlera (*Mlýn*), Miloše Rejnuše (*Urhamlet*), Václava Renče (*Královské vraždění*), Milana Uhdeho (*Děvka z města Théby*) a Vítězslava Gardavského (*Já, Jákob*). Uvedené hry sice nejsou v současnosti příliš hrané,

v době svého vzniku však originálním způsobem reagovaly na tehdejší společenské tendence a nálady. Obecně je lze popsat jako dramatické texty, které mají formu apokryfních podobenství založených na historických paralelách nebo literárních parafrázích. Většina z nich byla po svém inscenování zakázaná, takže rozsáhlejší kritická diskuse byla jen velmi omezená.

Nabízí se otázka, proč se Kroča nevěnoval jiným, známějším a časem „prověřenějším“ hrám? Odpověď je nasnadě. Jednak i ony v současnosti méně známé hry jsou interpretačně zajímavé, navíc autorovým explicitně formulovaným záměrem bylo poukázat na různé možnosti „hypertextuality v problémové dramatice šedesátých let: od parafráze biblického (novozákonního i starozákonního) motivu přes využití známých historických událostí až po modifikaci shakespearovské nebo antické tragédie“ (80).

Rozborům vybraných dramatických textů a jejich autorům je věnována vždy samostatná podkapitola. Kročův pracovní postup byl takový, že nejprve stručně představil zvolené drama, jeho autora a pozici, jakou má dané dílo v celku jeho tvorby. Následně přistoupil k jeho detailní narativní, kompoziční a sémantické analýze. Takto získané informace byly rozšířeny o údaje týkající se konkrétních inscenací a ohlasů. To vše dohromady se stalo základní bází pro interpretaci, která uzavírá jednotlivé podkapitoly.

Prvním z analyzovaných textů byla hra Oldřicha Daňka *Čtyřicet zlosynů a jedno nevinátko* (1966). Pro Kroču byla láková tím, že je parabolou, v níž Daněk rozvinul novozákonní téma (Herodův rozkaz zavraždit v Betlémě a v okolí všechny chlapce do dvou let) do podoby problémového dramatu. V centru pozornosti ve hře totiž

není jen otázka viny a nevin, ale rovněž mechanismus moci a manipulace.

Dalším dramatem bylo dílo Zdeňka Mahlera *Mlýn s podtitulem Šaškárna o deseti obrazech* (1965). Kroča hru charakterizoval jako válečnou parabolou s filozofickým podtextem (svět je pochopen jako paradox). Jádrem analýzy je srovnání *Mlýna* s jeho první prozaicko-dramatickou verzí, která vyšla již v roce 1962 pod názvem *U zdi*. Výsledkem je podnětná sémantická analýza textů a komparace, v rámci níž autor tematizoval i funkční užití filmových projekcí a zvukových záznamů v rámci inscenace.

Shakespearovské (hamletovské) téma rozpracovali Miloš Rejnuš v rozhlasové hře *Urhamlet* (1966) a Václav Renč v dramatu *Královské vraždění* (1967). Děj obou her předchází ději Shakespearovy tragédie *Hamlet*, což s sebou nese i rozdílné dramatické konflikty a nová témata (např. odlišně položenou otázku mravní odpovědnosti člověka za své činy a rozhodnutí). V Kročově interpretaci jde o apokryfy, které nechtěly imitovat originál, nýbrž mají podobu svébytných uměleckých děl.

Předposledním z analyzovaných dramát je Uhdeho *Děvka z města Théby* (1967), která ve zvolené optice představuje parafrázi antické tragédie – Sofoklovy *Antigony*. Na základě detailní textové analýzy (Uhdeho i Sofoklovy hry) Kroča dospěl k názoru, že Uhdeho hra není parodií antické předlohy, ani její dehonestující travestií. V jeho pohledu se jedná o dramatický apokryf, který „je veden spíše snahou využít obecně známý syžet k ozvláštnění díla nového“ (155).

Závěr ústřední kapitoly knihy byl vyhrazen analýze zcela zapomenuté hry filozofa Vítězslava Gardavského *Já, Jákob* (1969). Narativním základem dramatu jsou některé životní události starozákonního Jákoba.

V interpretaci Gardavského je to člověk, který je výjimečný svou aktivitou a odvahou vzít osud do vlastních rukou. Poměrně složitě komponované drama Kroča objasnil s využitím jiných Gardavského filozofických textů. Z nich je patrné, že postava Jáko­ba pro něj měla zvláštní význam. Opa­kovaně se k ní vracel, zvláště pak k události, která je známá jako tzv. Jákobův zápas s Bohem. Smyslem tohoto zápasu, jenž tvoří rovněž tematické jádro dramatu *Já, Jákob*, je zvítězit sám nad sebou, stát se pá­nem svého času i osudu.

Dramatický příběh vyznívá tak, že Jákob (resp. člověk) musí „opustit pohodlnou pasivitu a rozhodnout se pro riskantní aktivitu“ (175). Je to právě tato existenciální volba, mezi ano a ne, mezi jistotou a nejistotou, která je dle Kroči pro Gardavského hru zásadní a činí z ní tak jedinečné problémové (filozofické) drama.

Čtvrtá kapitola „Ohlédnutí a výhledy“ má komparativní charakter. Kroča v ní srovnal výsledky analýz jednotlivých her. Zdůraznil přitom, že jednou z nejdůležitějších funkcí problémové dramatiky byla v sledovaném období funkce apelativní. Překvapivým závěrem autorova výzkumu bylo zjištění, že problémová dramatika pracuje se složitými narativy a dějovým napětím, že tedy nedává přednost tezovitosti, totiž ilustraci vybrané teze či ideje. Kroča k tomu v závěru své knihy uvedl: „ve výstavbě syžetu a dramatického tvaru skýtá původní české drama daleko více možností, než naznačují tyto zjednodušující soudy“ (179). – Souhrnně řečeno: české problémové hry využívají složité narativy a často mají i složitou kompoziční (syžetovou) výstavbu.

Za zmínku stojí Kročovy postřehy o postavách a jejich promluvách ve vybraných dramatických textech. Dle jeho zjištění

mají promluvy většinou silně stylizovaný jazyk. To dramatikům umožňuje jednak aktualizovat jednotlivé jazykové významy, jednak zvyšovat estetickou, expresivní a apelativní funkci jazyka. V této souvislosti o jazyce probíraných dramaturgů autor konstatoval: „Jazyková rovina problémových dramaturgů tak podtrhuje jejich literárnost a umělost autorské výpovědi, která počítá s čtenářovou schopností dosazovat si za jazykové znaky konkrétní významy“ (189).

V závěru své monografie Kroča nastínil další vývoj problémové dramatiky na konci šedesátých a na počátku sedmdesátých let. Stručně mimo jiné představil životní osudy vybraných dramaturgů (Oldřicha Daňka, Zdeňka Mahlera, Milana Uhdeho) a směřování jejich umělecké tvorby. Stranou pozornosti nezůstala ani díla, která v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let navázala na témata a dramatické postupy rozvíjené problémovou dramaturgií v předchozím období (zvl. díla Daniely Fischerové, Karla Steigerwalda, Zdeňka Kalloče). Autor tak v samém závěru vyznačil badatelskou oblast, která si rozhodně zasluhuje detailnější pozornost.

O knize *Česká problémová dramatika šedesátých let 20. století* lze říci, že je nesporně podnětnou a užitečnou studií. Kroča v ní zmapoval a nastínil jen část z bohaté úrody české dramatiky šedesátých let. Část, která je poměrně specifická, ať už svým zaměřením, dramatickým tvarem nebo pozicí ve vztahu k jiným dobovým – českým i zahraničním – dramaturgům. Je pochopitelné, že ne všemu se autor mohl věnovat stejně detailně. Na otázky, které si však v úvodu položil, podal jednoznačné odpovědi. Celková kompozice práce je promyšlená, výklad logicky uspořádaný.

Jen málokdy se v odborných pracích objevuje takový soulad a propojenost mezi

částí teoretickou (druhá kapitola) a analytickou (třetí kapitola). Všechny pojmy a koncepce, které byly v úvodu definovány, byly v průběhu analýz a interpretací použity. Kroča je ve svém výzkumu poetiky dramatu důsledně textostředný. To ovšem neznamená, že by nezohledňoval širší historický vývoj české dramatiky a českého myšlení o dramatu. Právě naopak. Své interpretace opřel o kritickou reflexi tohoto širšího kontextu, což jistě ocení jak odborná, tak široká veřejnost.

Bibliografie

- DENEMARKOVÁ, Radka (ed.). 2000. *Zlatá šedesátá. Česká literatura, kultura a společnost v letech tání, kolotání a ...zklamání* [Golden Sixties. Czech Literature, Culture and Society in the Times of Thaw, Spinning, and ... Disappointment]. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2000.
- HAMES, Peter. 2008. *Československá nová vlna* [Czechoslovak New Wave]. Praha: KMa, 2008.
- JANOUŠEK, Pavel et al. (edd.). 2008. *Dějiny české literatury 1945–1989. Sv. III (1958–1969)* [History of Czech Literature 1945–1989. Vol. III (1958–1969)]. Praha: Academia, 2008.
- JUST, Vladimír (ed.). 1995. *Česká divadelní kultura 1945–1989 v datech a souvislostech* [Czech Theatre Culture of 1945–1989 in Dates and Connections]. Praha: Divadelní ústav, 1995.
- KALINOVÁ, Lenka. 2007. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945–1969* [Social Changes during the Socialist Experiment. On Social History during 1945–1969]. Praha: Academia, 2007.
- KAPLAN, Karel. 2008. *Kronika komunistické Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc* [Chronicles of the Communist Czechoslovak Republic. The Roots of the Reform 1956–1968. Society and Power]. Brno: Barrister & Principal, 2008.
- KROČA, David. 2019. *Česká problémová dramatika šedesátých let 20. století* [Czech Problem Drama of the 1960s]. Brno: Masarykova univerzita, 2019.
- LUKEŠ, Jan. 2013. *Diagnózy času. Český a slovenský poválečný film* [Time Diagnoses. Czech and Slovak Post-war Film]. Praha: Slovart, 2013.
- SUCHOMEL, Milan. 1992. *Literatura z času krize. Šest pohledů na českou prózu 1958–1967* [Literature of Crisis. Six Views on Czech Prose of 1958–1967]. Brno: Atlantis, 1992.
- ŠEVČÍK, Oldřich a Ondřej BENEŠ. 2009. *Architektura 60. let: „zlatá šedesátá“ v české architektuře 20. století* [Architecture of the 1960s: ‘Golden Sixties’ in Czech Architecture of the 20th Century]. Praha: Grada, 2009.
- ZOUHAR, Jan. 2009. *Česká filozofie v šedesátých letech. Poznámky k tématu* [Czech Philosophy in the 1960s. Notes on the Topic]. Brno: Academicus, 2009.

